

סליחה על השימוש בשם התואר השחוק, אבל המסות של ג'ורג' אורוול, הברנר של האנגלים, הן, מה לעשות, רלוונטיות

זה כנראה אחד הספרים הטובים ביותר שיצאו לאור בשנה האחרונה: קובץ המסות של ג'ורג' אורוול 'מתחת לאף שלך' (דביר), שתירגם מצוין יועד וינטר-שגב וערך והעיר במופתיות גיורא גודמן (אגב, מי זה?). הייתי מוסיף גם "חשוב" ו"רלוונטי", לולא החשש ששמות התואר השחוקים הללו רק מזגגים את המבט של קוראי הביקורות, ובמידה מסוימת של צדק.

אנחנו רגילים לחשוב על אורוול בהקשר של '1984' ו'חווות החיות' בלבד; שתי יצירות, עלי להודות, שאינן חביבות עלי במיוחד ונראות לי סכמטיות. לפני שהתוודעתי לאורוול המסאי, אהבתי מאוד דווקא רומאן הרבה פחות ידוע שלו, 'שאו את נס האספידיסטרה', רומאן מצוין ורלוונטי (אבוי, שוב שם התואר הזה מתגנב לו!) על משורר עני שמסרב לעבוד כקופירייטר בחברת פרסום עד שהוא נכנע בגלל מצוקותיו הכלכליות. שנים גם התגאיתי בכך שאת השורה משיר המופת של שלמה ארצי 'נרקוד נשכח', 'בספר שאני קורא גם ג'ורג' זרוק דפוק', אפשר להבין רק אם מכירים את ספרו של ג'ורג' (אורוול) 'דפוק וזרוק בלונדון ופאריס'. אגב, מאז קראתי בספר הזה את ההערה על כך שלו ידעו האדונים המכובדים, הסועדים במסעדות הפאר, באיזו זוהמה מצויים המטבחים שלהן, לא היו סועדים בהן יותר, בטל מעט טעמה של ארוחה במסעדה, תרתי משמע.

אבל אורוול, אריק בלייר במקור (1903-1950), היה הרבה יותר מכותב רומאנים פוליטיים וריאליסטיים על רקע המשבר הכלכלי של שנות השלושים ואחר כך "המלחמה הקרה". את המקום של אורוול בתרבות האנגלו-סקסית צריך להשוות למעמדם הנדיר של הוגי דעות, שמהווים מגדלור מוסרי לדורם. שתי דוגמאות קרובות מאוד למעמדו של אורוול בתרבויות אחרות הן מעמדו של מבקר הספרות הרוסי ויסאריון בלינסקי (1811-1848) ומעמדו של ברנר אצלנו. כל השלושה נפטרו בגיל צעיר, זכו למעמד של "קדושים חילונים" ("סיינט ג'ורג'", כונה אורוול בפי מבקריו כתגובה להערצה שזכה לה), ואולי הכי חשוב: היו מבקרי ספרות בד בבד עם היותם מעורבים בפוליטיקה של עמם עד צוואר.

הנקודה האחרונה היא משמעותית מאוד: נראה שברנר ואורוול (אצל בלינסקי זה מורכב יותר, דווקא בגלל שהוא היה "פשוט" יותר בתפיסה הפוליטית הרדיקלית שלו) היו חשדנים כלפי הפשטות תיאורטיות מימין ומשמאל כאחד, בדיוק בגלל שלרשותם עמדה הבנה ספרותית מעמיקה, שמטבעה נאחזת בקונקרטי ובחד-פעמי. בקובץ אף יש מקומות שבהם הדמיון בין השניים מדהים: אורוול, למשל, לועג להערצה האופנתית "הפיקחית" למורשתו ההיסטורית של ביסמרק וה"ריאל פוליטיק" שלו (עמ' 102), סלידה שברנר ביטא אותה ב'המעורר' בלונדון עצמה, ארבעים שנה קודם לאורוול. במלים דומות ממש לאלה של ברנר, בביקורתו של האחרון על "הרוחניות" ביצירת איבסן, לועג אורוול על הנטייה של הימין השבע לבקר את "החומרנות" בתפיסה הסוציאליסטית, שאינה פתוחה, כביכול, להבנה שהחיים הם יותר מאשר צורכי הקיבה.

אורוול כותב בהירות, בהתרוונות ובשכל ישר על עניינים פוליטיים וספרותיים כאחד. במשך שני עשורים כתב אורוול אין ספור מסות, טורים אישיים ומאמרים, שמבחר מהם כונס בספר שלפנינו.

למה אורוול מעניין? ראשית, החיים שלו היו מעניינים. אורוול, בן המעמד הבינוני (אחת ההברקות הידועות שלו, שבאה לדייק ובו בזמן ללעוג לשיטת המעמדות, היתה להגדיר את עצמו כבן "המעמד הבינוני-הגבוה-הנמוך"), שירת כשוטר בריטי בבורמה. ניסיונו הקולוניאלי הביא אותו לחיך הסוציאליזם. באנגליה הוא נהג לערוך מסעות תחקיר שהפכו לאגדה, שבהם הוא חי, מתחפש לצורך כך ממש, במשך חודשים בקרב מעמד הפועלים. במלחמה נגד פרנקו (מלחמה, אגב, שהבדיחה הרווחת טענה שהבריגדות הבינלאומיות, שתמכו ברפובליקה, תיקשרו בה ביניהן ביידיש...) נלחם אורוול ונפצע מכדור בצווארו. בקובץ מצויות מסות אוטוביוגרפיות שעוסקות בפרקי החיים הסוערים הללו. ביניהן המסה הידועה והמזוהה 'לירות בפיל', שבה אורוול מספר על ניסיונו כשוטר שנקרא להציל כפר מפיל זועם ונאלץ לירות בו כי זו היתה הציפייה של תושבי הכפר. דרך הסיפור הזה ממחיש אורוול את "המסיכה", כלשונו, התפקיד הכפוי על הקולוניאליסט, שפוגע בו לא פחות משהוא פוגע בעמים הכבושים עצמם.

אבל החשיבות העצומה של אורוול נעוצה במיקום הפוליטי שלו. אורוול הגדיר עצמו כ"דמוקרט

סוציאליסטי" ומיקם את עצמו ב"שמאל", אבל עיקר חצי הפולמוסים שלו הופנו לעבר חבריו. אורוול תיעב את ההערצה לסטלין ולקומוניזם, את האינטלקטואליות "השמאלית" (במסה אדירה משכתב אורוול פסוק פשוט מ'קהלת' לז'רגון השמאלני האופנתי, ומדגים את מגוחכותו – עמ' 219) ואת הדוגמטיות המחשבתית שלו (ה"תיאוריה הפשוטה שלפיה המדוכאים תמיד צודקים" היא "תיאוריה מוטעית" – עמ' 156). היעדר הדוגמטיות מביא את אורוול להעריך יצירות של אנשי ימין כדוגמת פרידריך האייק ("הדרך לשעבוד") או יוצרי עבר ריאקציונרים כדוגמת סוויפט. העמדה הזו של איש שמאל שעיניו אינן עצומות למציאות או לטענות יריביו היא בעלת חשיבות עצומה לזמנו.

אורוול מתגלה במסות גם כמבקר ספרות כביר. מסה על ספרות שנות העשרים (אליוט, ג'ויס וכד') הפסימית וה"שמרנית" (לא מבחינה אמנותית, אלא הגותית) לעומת ספרות שנות השלושים השמאלית, הרדיקלית והאופטימיסטית (אודן וספנדר וכו'), מבקרת את שתי ההשקפות כאחד. מסה אחרת מנתחת את ההבדל בין סיפור הבלשים הוויקטוריאני לרומאן הבלשי הניהיליסטי של שנות השלושים ומסיקה מסקנות תרבותיות מרחיקות לכת.

מתחת לכל המסות מסתתר אדם מפוכח אך אופטימי, פטריוט שסולד מלאומנות, הוגה חילוני שתפיסת ההומניזם שלו כמעט דתית.

דלדולה של הרוח 1

כמבקר ספרות אני מוכרח לומר שפרסומות הבחירות הנוכחיות מפגינות דלות מחשבה ורגש מדהימות למדי. כמעט מדאיגות. "שמאלמארט"? נו, באמת, שילמו למישהו על זה? "פרץ – כי הגיע הזמן?" אני מקווה שלזה שהמציא את הסלוגן הזה לא יעלו את שכר המינימום. אבל המנצח כאן הוא ליברמן: "קדימה – נייט, ליכוד – נייט, ליברמן – דא". הקופירייטר פה, איך אומרים, לא הלך סחור סחור. נייט, נייט, דא – כאילו, דא?

דלדולה של הרוח 2

השבחים המופרזים שניתנו לסרט 'קפוטה' על ידי מבקרי הקולנוע מים אל ים מדאיגים לא פחות. זה סרט חביב, מורכב במידה, אבל בהחלט לא יצירת מופת. 'בדם קר', הספר של קפוטה, לוקח אותו בהליכה. ומה העניין עם השבחים המופרזים למשחקו של פיליפ סימור הופמן? אוסף של מניירות חקייניות, שעלמה זק ב'ארץ נהדרת' יכולה לבצע טוב יותר (בתפקיד קפוטה!). זה משחק מופתי? משחק מופתי היה המשחק של הופמן ב'אושר', לא זה. האם המצב התרבותי כל כך גרוע שסרט סביר אבל סכמטי וצפוי נוחל כאלה שבחים?